

Dragoun, Zdeněk

Výsledky sondáže v rotundě sv. Kříže na Starém Městě pražském

Archaeologia historica. 1992, vol. 17, iss. [1], pp. 383-393

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140009>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20241111

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

F.

SAKRÁLNÍ STAVBY

Výsledky sondáže v rotundě sv. Kříže na Starém Městě pražském

ZDENĚK DRAGOUN

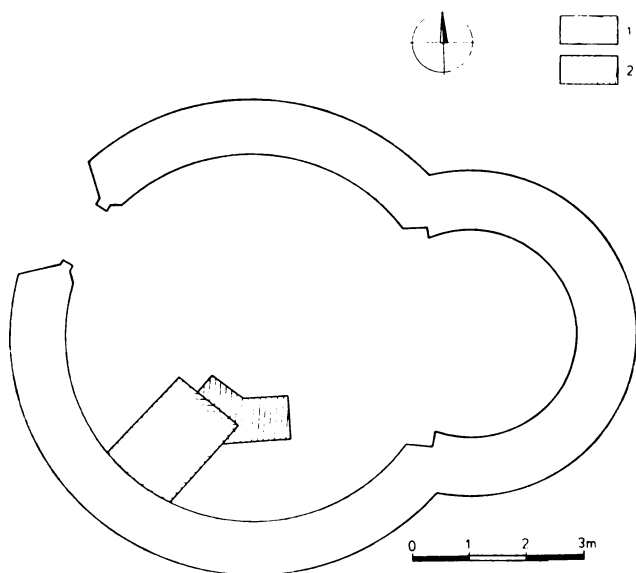
Na přelomu března a dubna 1991 byla pracovníky archeologického útvaru PÚSPPOP realizovaná zjišťovací sonda v interiéru rotundy sv. Kříže na Starém Městě pražském. Cílem tohoto, pro uvedené pracoviště netypického výzkumu, bylo ověření předpokládaného uložení ostatků sv. Anežky České ve jmenované svatyni. Podnětem k akci, jejíž náklady z větší části neslo Arcibiskupství pražské, bylo vyjádření několika na sobě nezávislých sensibílů, kteří nejen lokalizovali rotundu jako místo uložení ostatků svěťice, ale v jejím interiéru i přesně vyznačili umístění archeologické sondy. Historické souvislosti (pobyt klarisek z kláštera Na Františku v období husitského hnutí v nedalekém klášteře sv. Anny) možnost uložení ostatků v rotundě sv. Kříže nevyklučovaly. Provedení výzkumu v interiéru románského kostela bylo vítané i pro možnost získání dalších informací, týkajících se jedné ze tří dochovaných rotund historického jádra Prahy.

Rotunda sv. Kříže se v písemných zprávách objevuje poprvé až r. 1352 (RDP, s. 36). Charakteristická stavební podoba ovšem posouvá dobu jejího vzniku o několik století hlouběji. Umělecko-historické datování se více méně shoduje na 1. polovině 12. století (Čarek 1947, s. 298; Merhautová 1971, s. 252), kladouce důraz tu na samý počátek století (Líbal 1983, s. 83), tu na jeho 2. čtvrtinu (Merhautová—Třeštík 1983, s. 146; Merhautová 1984, s. 55). Výjimečně je stavba kostela kladena do sklonku 11. století (Mencl 1948, s. 76). Kostelík údajně utrpěl v době husitského hnutí, v pohusitském období pak ztratil svoji farní funkci, která byla přenesena ke kostelu sv. Štěpána ve zdi (Ruth 1904, s. 590). V roce 1625 se dostal do správy dominikánů od sv. Jiljí, za nichž byla v letech 1673—1674 provedena důkladná oprava. Josefské reformy přinesly v r. 1784 zrušení kostela, o pět let později byl prodán a využíván k hospodářským účelům. Když mu v roce 1862 hrozilo zboření, byl pražskou obcí od majitele vykoupen a v letech 1863—1865 rekonstruován za účasti předních umělců své doby (Ekert 1883, s. 396). Po 2. světové válce byl pražským magistrátem bezplatně zapůjčen do užívání starokatolické církvi (Pulec 1985, s. 8).

Realizovaná sonda při jižní stěně rotundy (obr. 1) o rozměrech 180×140 centimetrů zachytila pod dlažbou ze sliveneckého mramoru a jejím maltovým ložem v podstatné části své plochy recentní zásypy, které s největší pravděpodobností souvisejí s historií kostela mezi léty 1784—1876, tzn. s obdobím mezi jeho zrušením a dokončením jeho rekonstrukce (vrstvy 5—14 obr. 2). Tyto vrstvy dosahovaly na geologické podloží nebo na spodní partie historického nadloží, které se opticky od podloží příliš neodlišovaly. Nepatrný úsek středověkého zvrstvení terénu byl zachován pouze v severním rohu sondy (vrstvy 15—31 obr. 2). Do geologického podloží, tvořeného okrově hnědým slídnatým pískem a žlutým jílovitým slídnatým pískem (vrstvy 32 a 33 obr. 2) byly zahloubeny 2 hrobové jámy a cihlami obezděná dvojhrobka (obr. 3).

Vybráním spodní partie hrobové jámy č. 1 byla odkryta spodní část

kostry, náležející podle antropologického posudku dr. E. Stránské z ARÚ ČSAV nedospělému jedinci ve stáří 11—15 let. Z hrobové jámy č. 2 byla zachycena pouze její nevelká západní část, aniž v ní byly zaznamenány kosterní pozůstatky, které je možné předpokládat v těsném východním sousedství odkryté partie hrobové jámy. Zděná dvojhrobka byla zbudována z cihel o rozměrech 27×13×7,5 cm; sondou a jejím následným rozšířením byla odkryta

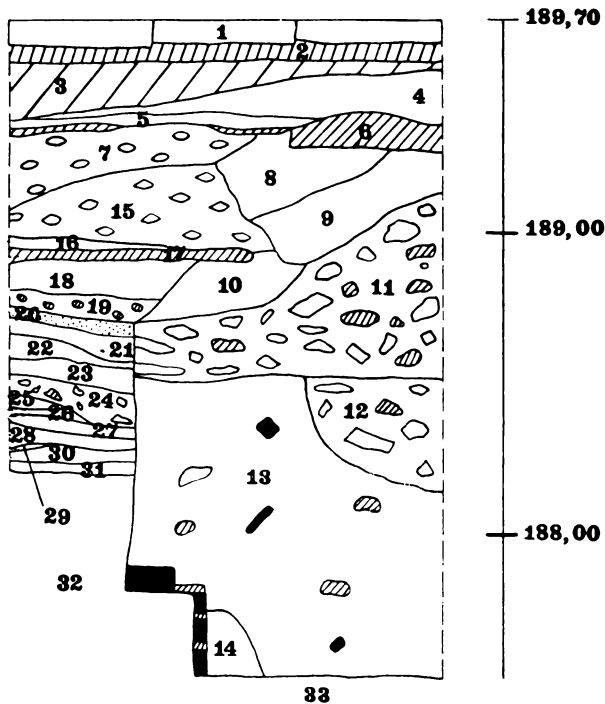

Obr. 1. Půdorys rotundy s vyznačením sondy. 1 — původní rozsah sondy, 2 — rozšíření sondy. Kresba J. Mourek.

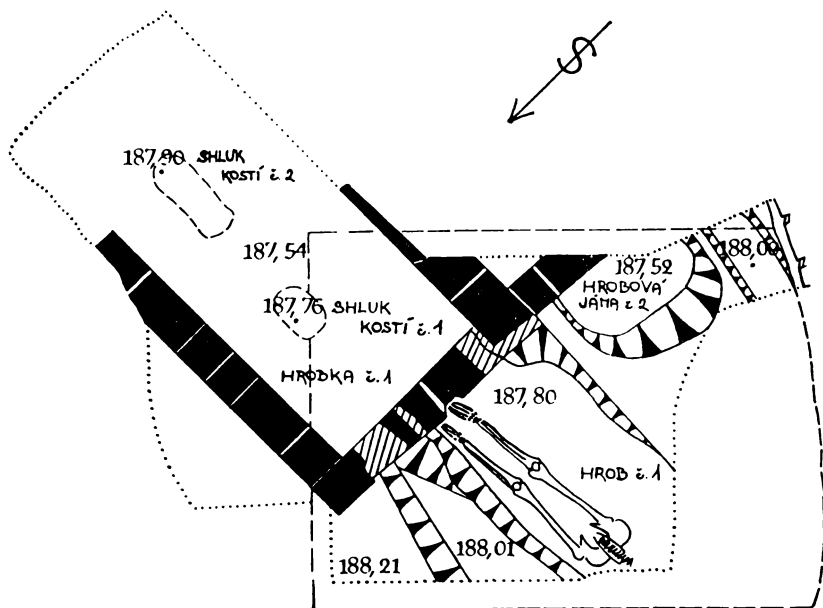
její severní polovina, zatímco z jižní bylo zachyceno pouze SZ nároží. Šířka severní části dvojhrobky obnášela 70 cm, hrobka byla narušena jednak mladším hrobem č. 1 (članky prstů nohou pohřbeného jedince spočívaly na dochované koruně cihlové obezdívky), jednak následně po odsvěcení kostela (východní část hrobky byla kompletně zlikvidována, ze zásypu pocházejí recentní keramické zlomky). Na dně hrobky nebyly nalezeny kosterní pozůstatky, pouze v jejím zásypu byly nalézány ojedinělé lidské kosti.

Stěna rotundy byla lemována cca 50 cm vysokou a 50 cm širokou cihlovou plentou, přiloženou k románskému zdivu a spočívající na recentních zásypech. Tato plenta reprezentuje dílčí zpevnění zdiva lodi při opravách v minulém století. Pod plentou pokračovalo do hloubky kvádrkové zdivo rotundy, které v úrovni 188,50 m n. m. přecházelo v 6 cm vystupující lomový předzáklad, sahající hlouběji než nejnížší výzkumem dosažená úroveň 187,30 m. Původní podlahu románského kostela je možné předpokládat zhruba v úrovni předzákladu, tedy cca 120 cm pod podlahou dnešní.

Protože v původně realizované sondě prokazatelně nebyly nalezeny kostrové pozůstatky, které by mohly souviset s údajným uložením ostatků sv. Anežky České, byla po další sensiblní rektifikaci archeologická sonda rozšířena dále ke východu. Vzhledem ke kvalitě uložené dlažby bylo rozšíření realizováno pod nerozebranou podlahou. Stratigrafická situace se nezměnila — až na podloží v úrovni dna cihlové hrobky sahaly pouze recentní zásypy, v nichž

Obr. 2. Zvrstvení terénu na severovýchodní stěně sondy. 1–2 současná dlažba ze sliveneckého mramoru s maltovým ložem, 3–14 recentní záasy, 15–31 torzo historického zvrstvení nadloží, 32–33 geologické podloží. Kresba Zd. Dragoun a L. Janušová.

Obr. 3. Půdorysná situace zjišťovací sondy. Čárkovaně původní plocha sondy, tečkovaně její spodní obrys včetně rozšíření pod nerozebranou podlahu kostela. Kresba Zd. Dragoun a L. Janušová.

byly odkryty 2 shluky lidských kostí. Protože většina z nich byla sensibily označena za možné ostatky sv. Anežky, byly pozůstatky předány k odborným analýzám dr. E. Strouhalovi, CSc. V současné době ještě není dokončeno datování vzorků radiokarbonovou metodou; podrobný antropologický rozbor pak v souboru konstatoval přítomnost 5 jedinců (včetně dětí), mezi nimiž se v žádném případě nevyskytuje žena ve stáří nad 60 let (za ústní informaci děkuji autorovi antropologického rozboru). Ostatky sv. Anežky tedy výzkumem nalezeny nebyly.

Z hlediska terénní situace lze po skončení výzkumu konstatovat následující závěry:

1. Až na nevelkou část v severním rohu sondy byly v místech prováděného výzkumu historické vrstvy zničeny. Tento zásah souvisí nepochybně se záměrným odstraněním hrobů po zrušení kostela r. 1784. Stejný postup je písemně i archeologicky doložen u zrušeného kostela sv. Jana v Oboře pod Pražským hradem, kde byl po zrušení kostela rušen i kostelní hřbitov, a kde byly rovněž vyzdvihnuty i rozeznané hroby v interiéru svatyně (Dragoun 1988, s. 408). Další narušení nadloží přinesly i výkopy související s opravou r. 1864. Podle velmi ilustrativní zprávy o restaurování je zřejmé, že většina nálezů byla učiněna v již překopaných horizontech — v suti. Důkazem předchozího odstranění skeletů je i tehdejší odkrytí vyzděné, sutí zaplněné hrobky, vedle níž bylo nastojato poskládáno 12 zlomků 4 cm silné náhrobní desky s rytou kresbou a nápisem (Wocel 1865, s. LII n).

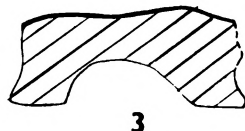
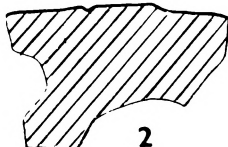
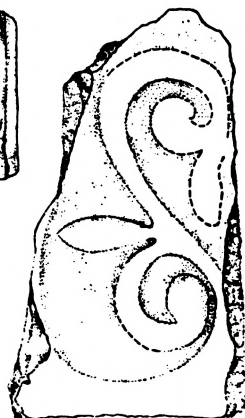
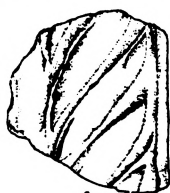
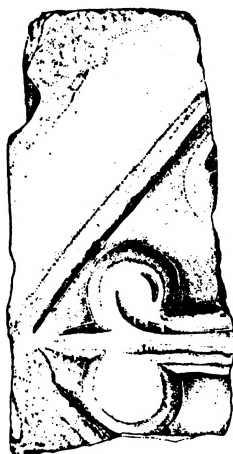
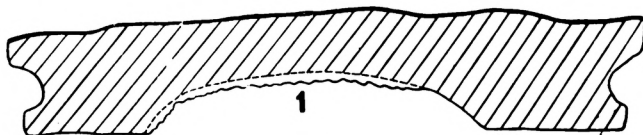
2. I přes znehodnocení historických terénů v rotundě zaznamenal archeologický výzkum řadu zajímavých nálezů, získaných většinou z druhotné polohy a postrádajících tedy potřebné nálezové souvislosti. Kromě fragmentů keramiky z rozpětí zhruba devíti století (nejstarší keramický materiál náleží k tvarům s kalichovitě formovanými okraji) představují nejhodnotnější nálezy fragmenty keramických dlaždic. Výzdobou, zpracováním a rozměry se jednoznačně rozlišují do tří skupin. Obdélné nezdobené dlaždice o rozměrech 26 × 18 × 5 cm je možné spojit s barokními úpravami kostela, čtvercové dlaždice o rozměrech 19 × 19 × 4 cm s plastickou výzdobou ve tvaru dubového listu pak patří k blíže nedatovatelné podlaze gotické. Nejpočetnější a bohužel nejhůře zachované jsou reliktky reliéfních románských dlaždic. I když výrazná většina těchto zlomků má zcela ošlapanou lícovou plochu, lze příslušnost k románské podlaze rozeznat jednak podle zcela shodného keramického materiálu se značnou příměsí slídy, jednak podle charakteristických vybrání a výžlabků v rubové ploše a bočních stěnách, kterými jsou opatřeny bez výjimky všechny nalezené zlomky románských dlaždic a které sloužily k stabilnějšímu umístění dlaždic v maltovém loži.

Relativně početný nálezový fond románských dlaždic si zaslouží detailnější rozbor, na jehož základě je možné konstatovat přítomnost minimálně 7 odlišných typů dlaždic.

1. Čtvercová dlaždice s ptákem (obr. 4:1)

Jedná se o jediný typ, od kterého byla nalezena celá dlaždice o rozměrech 17,6 × 17,6 × 3 cm. Jednoznačně je možné ji ztotožnit s dlaždicí s ptákem otočeným doleva (Hejdrová—Nechvátal 1970, typ 26, s. 132, obr. 14:1) či dlaždicí s orlem (Merhautová 1988, s. 18, obr. 27). Z tohoto typu byly nalezeny prokazatelně další 3 zlomky; všechny mají čočkovitou prohlubeň v rubové stěně a vybrání ve všech bocích. Doposud byly známy z ostrovského kláštera a 1 kompletní kus z výkopu v rotundě sv. Kříže v r. 1864.

Obr. 4. Zlomky románských
reliéfních dlaždic. Kresba
L. Janušová a M. Vodehna-
lová.

2. Obdélná dlaždice s křížem a růžicí v kosočtverečných polích (obr. 4:2)

Jednoznačně ztotožnitelná s obkládací deskou s motivem kříže a osmilisté růžice (Hejdová—Nechvátal 1970, typ 72, s. 150) či s dlaždicí s křížem a rozetou ve spojených kosočtvercích (Merhautová 1988, s. 76, obr. 99). Výzkumem bylo získáno prokazatelně 6 zlomků, u kterých je možné měřit pouze šířku (15,0 a 15,3 cm) a výšku (3,5—4 cm). V rubové ploše byly vybrány 2 nebo 3 podélné žlábkové na celé délce dlaždice, na bocích jsou prožlabeny pouze podélné stěny, zatímco kratší příčné jsou plné. Doposud známy výhradně z ostrovského kláštera.

3. Obdélná dlaždice s rostlinným dekorem (obr. 4:3)

Ztotožnitelná s obkládací deskou s vlnkou a polopalmetami (Hejdová—Nechvátal 1970, typ 59, s. 145—147, — zde autoři směšují dvě poněkud odlišné varianty, jediný zlomek s rozeznatelným reliéfem z rotundy sv. Kříže odpovídá obr. 14:4) či s dlaždicí s vlnkou a schematicizovanými polopalmetami (Merhautová 1988, obr. 73). Další 3 nalezené zlomky mají zcela ošlapaný reliéf, odpovídají pouze pravouhlostí a šířkou cca 8 cm a výškou cca 3 cm, délka v jednom případě přesahuje 15 cm. Na rubové straně probíhá po celé délce jeden podélný žlábek, prožlabeny jsou rovněž podélné boční stěny a kratší příčné jsou plné. Doposud známy výhradně z ostrovského kláštera.

4. Kosodélná dlaždice s dvojitým provazcem (obr. 4:4)

Patrně ztotožnitelná s kosodélnou dlaždicí s provazcem (Hejdová—Nechvátal 1970, typ 79, s. 151 n, obr. 11:9) či s kosodélnou dlaždicí s dvěma klasovitě spojenými provazci z tzv. krokvicovitého pole (Merhautová 1988, s. 59, obr. 51, 56). V rotundě sv. Kříže nalezen 1 nevelký zlomek okraje reliéfu s provazcem a žlábkem oddělujícím od sebe dvojici provazců a další 2 ošlapané kosodélné zlomky o výšce cca 2,5 cm a šířce cca 7 cm. Na rubové straně probíhá podélný půdorysně zahrocený žlábek, podélné boční stěny jsou prožlabeny, kosá stěna je plná. Doposud známy pouze z ostrovského kláštera.

5. Patrně lehce obdélná dlaždice

Nalezeny 2 zlomky se zcela ošlapaným reliéfem o šířce cca 11 cm a výšce 3—3,5 cm. Fyzicky dochovaná délka činí 9 cm, vzhledem k rubovému prožlabení ve tvaru obdélníka se zaoblenými rohy lze předpokládat délku dlaždice větší než je měřitelná šířka. Prožlabení všech 3 dochovaných bočních stěn by mohlo nasvědčovat i dlaždicí čtvercové; protože u doložené čtvercové dlaždice je na rubu kruhové čokovité vybrání a protože dlaždice stejného typu z rotundy sv. Kříže se vyznačují i identickými prožlabeními, lze pravděpodobněji uvažovat o lehce obdélném rozměru dlaždice. Reliéfní lícová partie je zatím neidentifikovatelná, šířkou i formátem by mohla odpovídat z ostrovských dlaždic nejspíše dlaždicí s ptákem a čtvrtkruhy (Hejdová—Nechvátal 1970, typ 35, s. 135, obr. 12:1), která však představuje netypický okrajový formát (Merhautová 1988, obr. 154).

6. Trojúhelníková dlaždice

Nalezen téměř kompletní kus ve tvaru rovnoramenného pravouhlého trojúhelníka o dochovaných rozměrech 16×16×23 cm. Lícová strana je zcela ošlapaná, rubová jako jediná z nalezených dlaždic bez prožlabení. Žlábkové jsou opatřeny všechny 3 boční stěny. Vzhledem k silnému ošlapaní a kónickému zešikmení bočních stěn je možné uvažovat o poněkud větších původních rozměrech dlaždice. V tom případě se lze přiklonit k celé řadě variant půlené

kompozice diagonálního kříže kombinovaného s palmetami v srdčitých motivech (Merhautová 1988, s. 59, obr. 64–66). Nálezová situace v ostrovském klášteře spojuje výskyt trojúhelníkových dlaždic s kosodélnými s dvojitým provazcem (Špaček 1967, záběr 1 a 2 na obr. 26); použité trojúhelníkové dlaždice (Merhautová 1988, obr. 67) odpovídají zřejmě půlenému typu 50 soupisu románských dlaždic (Hejdová—Nechvátal 1970, s. 142, obr. 10:8).

7. Velká obdélná dlaždice

Nalezeny 4 zcela ošlapané zlomky, z nichž největší představuje pravoúhlou rohovou partii o rozměrech 14×16,5 cm a výšce cca 3 cm. Rubová strana byla opatřena minimálně dvěma (dochován je jeden v celé šíři a necelá polovina druhého) širokými žlábků, které by při hrubé symetričnosti dokládaly šířku dlaždice více než 20 cm. Že tento rozměr představuje šířku dlaždice, lze dedukovat z toho, že je rekonstruován kolmo na směr žlábků, které jsou u veškerých nalezených obdélných dlaždic vedeny ve směru delšího rozměru dlaždice. Žlábků probíhají po celé délce dlaždice, takže zasahují až do kratších bočních stěn, podélné boční stěny prožlabeny nejsou. Na rozdíl od předchozích dvou typů dlaždic lze tento na základě enormních rozměrů poměrně spolehlivě identifikovat díky dosud nedocenené zprávě J. E. Wocela. Ta totiž hovoří nejen o nálezů obdélných dlaždic 35×14,5 cm s motivem dvou diagonálních čtyřúhelníků s křížem a rozetou (evidentně dlaždice popisovaná ad 2), klínovitých půlených dlaždic (viz 6) a čtvercových dlaždic o rozměrech 17×17 cm s výzdobou listu mezi kruhovými segmenty (gotické dlaždice nepatrně odlišného formátu), ptáka se zdviženými křídly (viz 1) a motivem kříže (při současném záchranném výzkumu nenalezené dlaždice, jejichž poloviny zřejmě představují trojúhelníkové dlaždice viz 6). Upozorňuje rovněž na nález dvou keramických desek o rozměrech 43×21 cm s až 2 cm vysokým reliéfem zobrazujícím dva proti sobě stojící lvů se zdviženou přední nohou, otevřenou tlamou a s ocasem ovinutým kolem těla a zdviženým (Wocel 1865, s. LII) — tedy jednoznačně výrobek, který je znám jako obkládací deska s dvojicí lvů (Hejdová—Nechvátal 1970, typ 39, s. 136, obr. 19:3; Merhautová 1988, s. 107, obr. 164). Z tohoto typu bezpochyby pocházejí i nově nalezené 4 zlomky.

Na okraj Wocelovy zprávy je třeba uvést, že neopomenul ani upozornit na to, že dlaždice a obkládací desky jsou opatřeny výžlabky pro uložení do malty. Wocelem konstatované rozlišení raně středověkých keramických produktů na dlaždice a obkládací desky (Wocel 1865, s. LII) tak o více než 80 let předjímá údajnou prioritu J. Květa (J. Květ 1948, s. 200), připisovanou mu někdy (Hejdová—Nechvátal 1970, s. 104). Je možné jen litovat, že z množství nálezů učiněných r. 1864 v rotundě sv. Kříže a předaných Národnímu muzeu (Wocel 1865, s. LIII) je dnes v jeho sbírkách evidována pouze jedna dlaždice s orlem [inv. č. 2491]. Za ověření, že v přírůstkových knihách NM nefiguruje ve stejném období další dlaždice ani výše zmíněná náhrobní deska, děkuji PhDr. Vladimíru Brychovi.

Shrneme-li informace získané záchranným výzkumem a Wocelovou zprávou, můžeme konstatovat výskyt 7 typů výrobků keramického uměleckého řemesla raného středověku v rotundě sv. Kříže. Naprosto shodný použitý materiál a důsledně vybavení všech dlaždic žlábků či vybráními pro stabilnější uložení v maltovém loži dovolují vyslovit závěr, že se v tomto případě jedná o soubor, vyrobený zřejmě jako jednorázovou zakázku pro konkrétní účel. Skutečnost, že uvedené typy dlaždic známe pouze od sv. Kříže a z benediktin-

ského ostrovského kláštera, je možné klást do souvislosti s existencí specializované dílny na výrobu zvláštních produktů z pálené hlíny, která fungovala při ostrovském klášteře [Merhautová 1988, s. 124 n.]. S výjimkou dlaždice s ptákem, datované do doby kolem r. 1137 [Merhautová 1988, s. 27], jsou ostatní typy kladené do poslední čtvrtiny 12. století [Merhautová 1988, s. 63 až 73]. V tom případě lze předpokládat vznik podlahy z keramických dlaždic v rotundě sv. Kříže až po určité době existence svatyně. Stratigrafická pozorování na nevelkém úseku historického zvrstvení terénu, dochovaném bez přímé vazby na zdivo kostela, neumožňují k tomuto předpokladu zaujmout závazné stanovisko. Výskyt fragmentů románských dlaždic i v tenkých vodorovných vrstvách pod úrovní předzákladu dokládá snad plošné zásahy v interiéru rotundy, při nichž byla destruována nejen románská keramická dlažba, ale i možné starší úpravy povrchu terénu v kostele.

Zajímavé je i porovnání dlaždic z rotundy sv. Kříže s dlaždicemi nalezenými při výzkumu ostrovského kláštera. Dlaždice z rotundy jsou, jak již bylo řečeno, vybaveny bez výjimky žlábků či vybráními na rubových a bočních plochách. Podobnou úpravu dlaždic ostrovských je možné rovněž pozorovat, ale takové dlaždice v rámci nalezeného souboru představují nevelkou část, zřejmě menší než 10 % z celku. Za zpřístupnění ostrovských dlaždic z výzkumu ARÚ ČSAV děkuji doc. PhDr. M. Richterovi, DrSc., a PhDr. P. Sommerovi, CSc.

Závěrem ještě několik poznámek k otázce obkládacích desek. V případě předpokládaných desek s dvojicí lvů je možné s jistotou tvrdit, že v rotundě sv. Kříže byly použité jako normální dlaždice. Mezi nálezy ze záchranného výzkumu jsou i četné, mnohdy značně rozměrné, fragmenty maltového lože románské dlažby, jednoznačně identifikovatelné podle otisků žlábků a vybrání po osazených dlaždicích. Několik zlomků této bílé malty s hrubou písčitou složkou a značnou příměsí relativně velkých úlomků opuky a nerozmíchaných hrudek čistého vápna (obojí přesahuje někdy 3 cm) nese na jedné straně otisky širokých dlouhých žlábků, charakteristických pro předpokládané desky s dvojicí lvů. Samotná maltová vrstva bez výplně žlábků dosahuje tloušťky až 5 cm, což představuje snad příliš silnou vrstvu na umístění obkládacích desek kladených na výšku nad sebe. Navíc rubová strana této malty, při jejímž povrchu se kumulují odštěpky opuky, nese otisky nepravidelného podkladu maltového lože a nikoliv zdiva, k jehož obložení by byly desky použity, nebo dokonce subtilnější konstrukce prvků vnitřní výbavy, kterou by měly zdobit. Samozřejmě nelze vyloučit i u produktu vyráběného jako obkládací deska konečné použití jako dlaždice, ale preferuji skeptičtější přístup k hodnocení podobných výrobků. U soupisu románských dlaždic [Hejdrová—Nechvátal 1970] pokládám množství typů, označených jako obkládací desky, za nadsazené a mezi výčtem ostrovských obkládacích desek bych rovněž doporučoval určitou redukci. Nápadně vysoký reliéf produktu nepokládám za dostatečný důvod k prohlášení keramického výrobku za obkládací desku [Merhautová 1988, s. 107]; kromě dlaždice s dvojicí lvů se jím např. vyznačovaly i chaberské dlaždice s Danielem v jámě llové, které prokazatelně tvořily součást podlahy. Za jednoznačný znak obkládacích desek lze považovat otvory pro připevnění, nápadná je i jejich nevelká tloušťka, která desku odlehčuje. Oproti dlaždicím nemusí obkládací deska snášet větší zatížení.

Vazba na ostrovský klášter se u kostela sv. Kříže neprojevuje pouze díky dlaždicím, určité analogie můžeme spatřovat i ve vybavení staveb akustickými nádobami. Při výzkumu ostrovského kláštera bylo ve výklenku v kněžišti kos-

tela odkryto torzo rozměrné zazděné nádoby, otevřené nízkým relativně úzkým hrdlem do interiéru stavby. Největší výduť nádoby dosahovala 52 cm, průměr hrdla 20,5 cm, výška zachované části 35 cm (Špaček 1963, s. 137 n). Z několika citované stručné zprávy J. E. Wocela se dozvídáme o dvou akustických nádobách, zjištěných i v rotundě sv. Kříže — jedna byla nalezena vpravo od apsidy pod freskou v lodi, druhá pak ve stejné poloze(?) v apsidě. Obě nádoby měly krátká a úzká hrdla, výšku 47 cm a průměr výduti 36 cm. Při opravách kostela nebyly ze zdiva vyňaty (Wocel 1865, s. LII), takže by měly být i dnes skryty pod omítkami (možná i ve větším počtu) a při příštích úpravách by mohly podat další svědectví o zvláštních výrobcích ostrovské keramické dílny (Merhautová 1988, s. 120). V případě těchto nádob lze uvažovat spíše o jejich zazdění při vzniku stavby, jejich chronologická vypovídací hodnota není ale příliš výrazná. Podle Wocelova popisu jsou ovšem tyto nádoby tvarově blízké a neliší se příliš ani od dalších nálezů tohoto typu keramiky v Myšenci (Varhaník—Zavřel 1989, s. 345), i když zde se jedná o nádoby menších rozměrů.

Úzké stavební vztahy rotundy sv. Kříže k ostrovskému klášteru se dostávají do ještě zajímavějšího světla, uvědomíme-li si, že z nedalekého kostela sv. Ondřeje, který stával v místech dnešní Betlémské ulice zhruba 80 m od kostela sv. Kříže, pochází antentinka biskupa Daniela z r. 1165, v níž je uveden jako stavebník kostela ostrovský opat Petr (CDB I, č. 228, s. 207). Toto založení je předpokládáno v areálu dvorce ostrovského kláštera (Čarek 1947, s. 202), pocházejícího zřejmě z Vchynovy donace, konfirmované listinným falsem z konce 13. století, které se hlásí k r. 1205 (CDB II, č. 359, s. 382). Tyto pozemky byly v držení ostrovského kláštera ještě r. 1288, kdy vyšehradský probošt Petr prodal dům, který na nich vystavěl, klášteru milevskému, jemuž ostrovští potvrdili vlastnická práva spojená s patronátním právem ke kostelu sv. Ondřeje (RBM II, č. 1 460, s. 626). R. 1336, kdy kostel sv. Ondřeje vyhořel, byl již v držení kláštera zbraslavského (FRB IV, s. 336 n). Prokazatelná blízkost majetku ostrovského kláštera je zdůrazněna nálezy z rotundy sv. Kříže, které je možné označit za výrobky ostrovské klášterní dílny. Vzájemný vztah obou sakrálních staveb zatím lze hodnotit pouze v silně hypotetické rovině — o existenci kostela sv. Ondřeje v románském období víme z písemných zpráv, ale neznáme jeho konkrétní podobu, zatímco rotunda sv. Kříže zůstala fyzicky dochovaná, ovšem bez psaných informací z doby před polovinou 14. století. Za těchto okolností je možné uvažovat o možnosti, že obě svatyně vznikly v původně jediném větším areálu. Rotunda sv. Kříže, interpretovaná jako panský kostel (Richter 1936, s. 462, Merhautová 1971, s. 252), by byla součástí dvorce, který byl později darován ostrovskému klášteru (CDB II, č. 359, s. 382). V další etapě mohl být na klášterních pozemcích postaven další kostel, který byl r. 1165 zasvěcen sv. Ondřeji (CDB I, č. 228, s. 207). V souvislosti s touto výstavbou mohla být v rámci dodávek stavební keramiky z mateřského kláštera nově upravena i původní rotunda. Ztráta patronátního práva ke kostelu sv. Ondřeje r. 1288 (CDB II, č. 359, s. 382) nemusela být tíživá, neboť mohlo zůstat pro ostrovský klášter podrženo patronátní právo ke sv. Kříži (patronátní právo rodiny Názů k tomuto kostelu pochází až z doby po polovině 14. století — Tomek 1893, s. 146). Použití výrobků ostrovské dílny je možné i v případě, že sv. Kříž a sv. Ondřej představují stavby na různých parcelách, souvislost výskytu ostrovských dlaždic v rotundě sv. Kříže s novostavbou kostela v ostrovském dvorci je více než pravděpodobná. V tom případě by bylo možné zjištěné typy dlaždic přesně datovat k roku 1165 a předpokládat, že další nálezy těchto dlaždic bude možné v budoucnosti učinit v místech bývalého

kostela sv. Ondřeje. Příležitostný výzkum by mohl i zjistit stavební podobu tohoto kostela. Výše papežského desátku, vybíraného v obou kostelích ve 2. polovině 14. a na počátku 15. století, je jedna z nejnižších v Praze (RDP, s. 36), činí pouze 6 gr. Odpovídá zřejmě nevelké farnosti a snad i nasvědčuje existenci nevelkého kostela. Z výše uvedených hledisek by bylo možné jen uvítat stavební zásah, který by vyvolal archeologický výzkum v místech kostela sv. Ondřeje a umožnil tak ověřit, zda uvedené hypotézy mají reálný základ.

Prameny

- CDB I, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, Praha 1904 až 1907.
CDB II, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, Praha 1912.
FRB IV, Fontes rerum bohemicarum, Kronika zbraslavská, ed. J. Emler, Praha 1884.
RBM II, Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae et Moraviae, ed J. Emler, Praha 1882.
RDP, Registra decimarum papalium, ed. V. V. Tomek, Praha 1873.

Literatura

- ČÁREK, J., 1947: Románská Praha, Praha.
DRAGON, Z., 1988: Archeologický výzkum rotundy sv. Jana Křtitele pod Pražským hradem v r. 1986 a 1987, AH 13, s. 403—416.
EKERT, F., 1883: Posvátná místa královského hlavního města Prahy I, Praha.
HEJDOVÁ, D.—NECHVÁTAL, B., 1970: Raně středověké dlaždice v Čechách I, PA LXI, s. 100—183.
KVĚT, J., 1948: Sochařství, malířství a umělecká řemesla, in: Praha románská, Praha.
LÍBAL, D., 1983: Praha románská — Architektura, in: Praha středověká, Praha.
MENCL, V., 1948: Praha předrománská a románská, in: Praha románská, Praha.
MERHAUTOVÁ, A., 1971: Raně středověká architektura v Čechách, Praha.
MERHAUTOVÁ, A., 1984: Románská architektura v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha.
MERHAUTOVÁ, A., 1988: Skromné umění, Praha.
MERHAUTOVÁ, A.—TŘEŠTÍK, D., 1983: Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha.
PULEC, M. J., 1985: Starokatolické svatyně v Praze, Praha.
RUCHTER, V., 1936: O účelu československých rotund, ČČH XLII, s. 237—285, 453—483.
RUTH, F., 1904: Kronika královské Prahy a obcí sousedních II, Praha.
ŠPAČEK, L., 1963: Akustická nádoba z ostrovského kláštera, ČNM CXXXII, s. 137—142.
ŠPAČEK, L., 1967: Archeologický výzkum ostrovského kláštera v letech 1962—1964, AR XIX, s. 43—54.
TOMEK, V. V., 1893: Dějepis města Prahy III, Praha.
VARHANÍK, J.—ZAVŘEL, J., 1989: Ozvučnicové nádoby z klenby presbytáře kostela sv. Havla v Myšenci, okr. Písek, AH 14, s. 339—346.
WOCEL, J. E., 1865: Bericht über die Restaurirung der Kreuzcapelle in der altstädter Postgasse in Prag, Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale X, s. L—LIII.

Zusammenfassung

Ergebnisse der Sondage in der Rotunde des heiligen Kreuzes in der Prager Altstadt

Im Frühling 1991 wurde eine Feststellungs-sonde in der Rotunde des heiligen Kreuzes in der Prager Altstadt vorgenommen. Das Ziel der Grabung war, die angebliche Beisetzung der Reliquien der heiligen Agnes von Böhmen zu überprüfen, wie dies von mit dieser Frage sich befassenden Sensibelen vorausgesetzt wurde. Die historischen Gegebenheiten schloßen diese Möglichkeit im vorhinein nicht aus. Die nachträglich noch erweiterte Sonde konstatierte eine fast komplette Zerstörung der historischen First durch rezente Eingriffe, die mit der Liquidierung der Gräber

nach der Entweihung der Kirche im Jahr 1784 und mit deren Rekonstruktion in den Jahren 1864—1865 zusammenhängt. Im unteren Teil der Sonde wurden ein einziges erhaltenes Grab, das einer unmündigen Person gehörte, und eine teilweise beschädigte Ziegel-Doppelgruft ohne erhaltene Bestattungsüberreste, freigelegt. In der Gruftverschüttung wurden zwei Anhäufungen von menschlichen Knochen gefunden, die von Sensibelen als mögliche Reliquien der hl. Agnes bezeichnet wurden. Aus dem von Dr. E. Strouhal, Kandidaten der Wissenschaften, durchgeführten anthropologischen Begutachten ergab sich, daß es sich um Überreste von mindestens fünf Personen handelt, wobei keine der Gebeine einer mehr als 60 Jahre alten Frau gehören. Im Hinblick darauf, daß das erreichte Alter der Přemyslidin Agnes einwandfrei auf mehr als 70 Jahre festgelegt ist, kann man konstatieren, daß die Überreste der Heiligen durch die Grabung nicht entdeckt wurden.

Die meist interessanten Funde waren erheblich beschädigte Bruchstücke von romanischen Reliefpflasterziegeln, die leider nur aus jüngeren Schichten ausgehoben wurden, in die sie sekundär eingebracht worden waren. Es wurden mindestens 7 Typen von durch ein ganz identisches Material sowie eine ganz identische Bearbeitung sich auszeichnenden Pflasterziegeln unterscheiden.

Alle Pflasterziegel trugen an der Kehrseite sowie an den Seitenflächen Ausnehmungen und Falze zum stabileren Sitz im Mörtelbett. Alle festgestellten Typen sind aus Funden in dem Ostrover Kloster bekannt und sind vorwiegend in die 2. Hälfte des 12. Jh. datiert. Aus diesen Gründen können die Pflasterziegel als ein einmaliges Produkt der Ostrover Werkstatt für die Fertigung von Baukeramik erklärt werden. Auf der Basis von historischen Zusammenhängen scheint es höchstwahrscheinlich zu sein, daß dieser Fußboden im Jahr 1165 entstanden ist. In diesem Jahr wurde nämlich die etwa 80 m entfernte Kirche des hl. Andreas im Hof des Ostrover Klosters eingeweiht, deren romanische Gestalt unbekannt ist. Man kann jedoch ziemlich sicher voraussetzen, daß die Lieferung der romanischen Pflasterziegel für die Rotunde des heiligen Kreuzes mit dem Bau der Kirche des hl. Andreas zusammenhängt, in der ebenfalls mit der Existenz des Fußbodens aus keramischen Ostrover Reliefpflasterziegeln gerechnet werden kann.

Abbildungen:

1. Grundriß der Rotunde mit gekennzeichnetener Sonde. 1 — ursprüngliche Größe der Sonde, 2 — Erweiterung der Sonde. Gezeichnet von J. Mourek.
2. Schichtung des Terrains an der nordöstlichen Wand der Sonde. 1—2 jeweiliges Pflaster aus Slivenece Marmor mit Mörtelbett, 3—14 rezente Verschüttungen, 15—31 Torso der historischen Schichtung der First, 32—33 geologischer Untergrund. Gezeichnet von Zd. Dragoun und L. Janušová.
3. Grundrißsituation der Feststellungssonde. Gestrichelt — ursprüngliche Fläche der Sonde, punktiert — unterer Umriß der Sonde inkl. Erweiterung unter dem nicht auseinandergenommenen Fußboden der Kirche. Gezeichnet von Zd. Dragoun und L. Janušová.
4. Bruchstücke der romanischen Reliefpflasterziegel. Gezeichnet von L. Janušová und M. Vodehnalová.

